

NASZE MIEJSCE

Historie z _____ popegeerowskich _____ wsi

Mapa, którą trzymasz w ręku jest wynikiem współpracy pomiędzy Stowarzyszeniem Pracownia Etnograficzna a harcerzami z drużyny harcerskiej „Czarne Płomienie”. Dziękujemy wszystkim mieszkańcom, którzy podzielili się z nami swoimi historiami.

GAWORZYCE

- 41 Pałac w Gaworzycach (obecnie Urząd Gminy i Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteka)
- 42 Park i łąki zakochanych
- 43 Kościół pw. św. Barbary
- 44 Kościół pw. Matki Bożej Różańcowej
- 45 Mauzoleum rodziny Tschammer
- 46 Cmentarz
- 47 Boisko i skatepark
- 48 Zabytkowa stacja kolejowa
- 49 Szkoła Podstawowa im. K. Makuszyńskiego
- 50 Ochotnicza Straż Pożarna
- 51 Publiczne Przedszkole
- 52 Żłobek Niepubliczny
- 53 Plac zabaw
- 54 Harcówka
- 55 Stara kuźnia
- 56 Stary młyn

- pałace - siedziby PGR
- miejscowości z PGR-ami
- miejscowość z SKR
- obszar gminy
- DZIKÓW** sołectwa
- granice sołectw
- drogi, drogi ekspresowe

DALKÓW

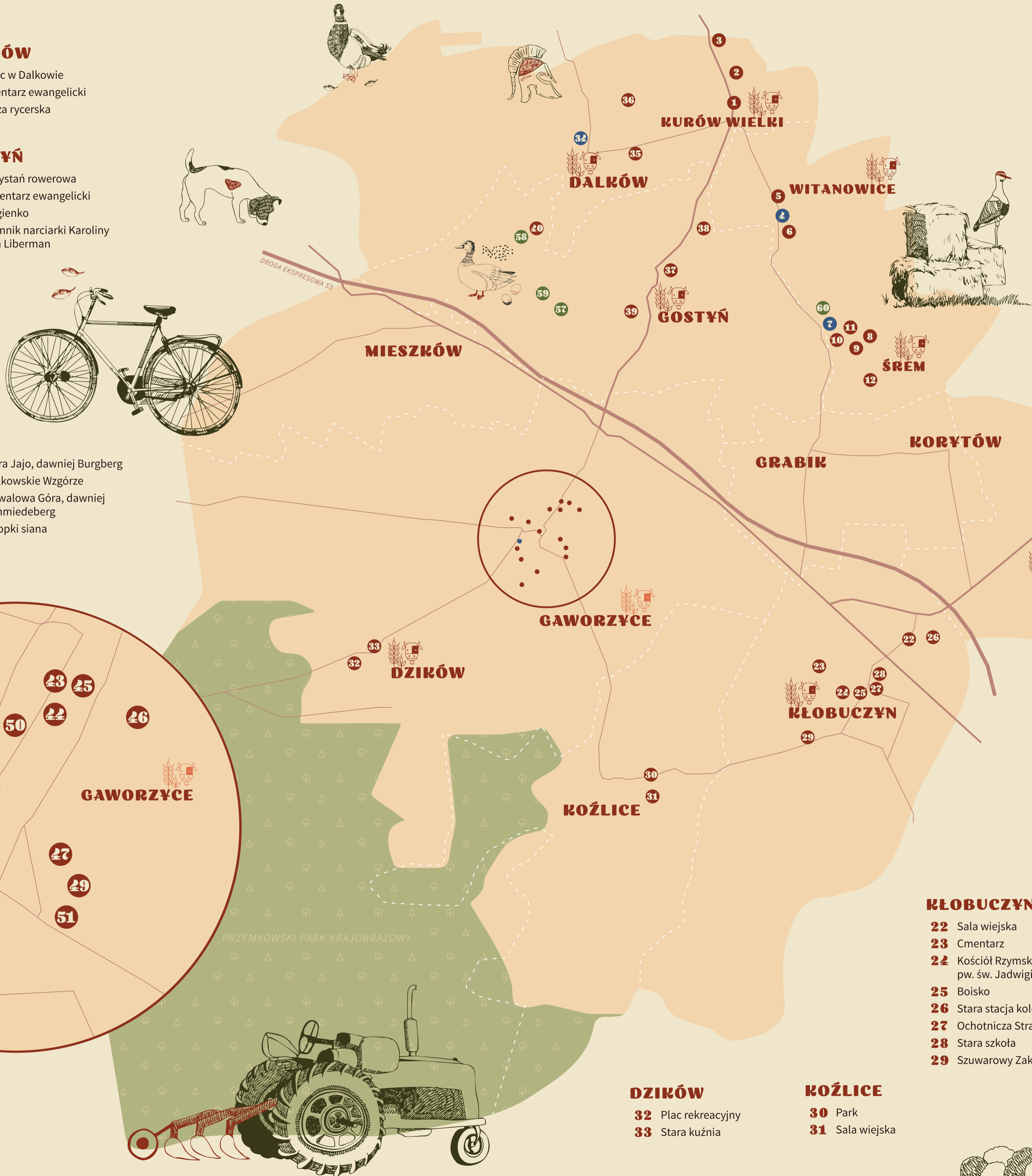
- 34 Pałac w Dalkowie
- 35 Cmentarz ewangelicki
- 36 Wieża rycerska

GOSTYŃ

- 37 Przystań rowerowa
- 38 Cmentarz ewangelicki
- 39 Bagienko
- 40 Pomnik narciarki Karoliny von Liberman

INNE

- 57 Góra Jajo, dawniej Burgberg
- 58 Dalkowskie Wzgórze
- 59 Kowalowa Góra, dawniej Schmiedeberg
- 60 Snopki siana

KURÓW WIELKI

- 1 Kościół Rzymskokatolicki pw. Św. Jana Chrzciciela i cmentarz
- 2 Zabudowania po PGR
- 3 Ruiny przedwojennego szpitala

WITANOWICE

- 4 Pałac w Witanowicach
- 5 Stara obora
- 6 Stara gorzelnia

ŚREM

- 7 Ruiny pałacu w Śremie
- 8 Świetlica wiejska
- 9 Dawna kamienna droga
- 10 Budynek dawnej karczmy
- 11 Miejsce po starym wiatraku
- 12 Cmentarz ewangelicki

WIERZCHOWICE

- 13 Pałac w Wierzchowicach
- 14 Pomnik ofiar I wojny światowej
- 15 Stary spichlerz
- 16 Budynek przedwojennej szkoły
- 17 Miejsce po starej kuźni
- 18 Miejsce po dawnej karczynie
- 19 Biblioteka i świetlica wiejska
- 20 Cmentarz ewangelicki
- 21 Ruiny cegielni

KŁOBUCZYŃ

- 22 Sala wiejska
- 23 Cmentarz
- 24 Kościół Rzymskokatolicki pw. św. Jadwigi Śląskiej
- 25 Boisko
- 26 Stara stacja kolejowa
- 27 Ochotnicza Straż Pożarna
- 28 Stara szkoła
- 29 Szuwarowy Zakątek

DZIKÓW

- 32 Plac rekreacyjny
- 33 Stara kuźnia

KOŹLICE

- 30 Park
- 31 Sala wiejska

WAŻNE MIEJSCA W GMINIE

PGR, czyli Państwowe Gospodarstwo Rolne, budzą do tej pory różne, często skrajne emocje. Pamięć powojennego entuzjazmu, wspólnej pracy, młodoci, poczucia wspólnoty miesza się z poczuciem opuszczenia i zaprzeczonych szans.

Zarówno historia PGR-ów jak i związana z nimi pamięć naznaczona jest zarówno oficjalną narracją, jak i osobistymi wspomnieniami osób, które w nich pracowały, uczyły się, odbywały praktyki, mieszkaly w pegeerowskich osiedlach, chodziły do przyzakładowych przedszkoli i szkół. Na tej mapie chcemy przywołać te głosy i wspomnienia, opowiedzieć o miejscach ważnych z punktu widzenia dzieci, młodzieży, jak i dorosłych już mieszkańców gminy.

PAŁAC, DALKÓW

1/18

„ We wrześniu 1976 roku rozpocząłem pracę w PGR w Wierzchowicach w Zakładzie Rolnym w Dzikowie – jako stażysta. Jako młody człowiek traktowałem tę pracę jako tymczasową, a pracowałem tam 10 lat. W PGR potrzebowali ludzi do pracy, ponieważ bardzo pręźnie działały zakłady – przez co dużo ludzi mieszkających na wsi miała możliwość podjęcia pracy. Dobrze wspominam te czasy, zawsze lubiłem obcować z przyrodą.”

DZIKÓW

W Dzikowie znajdowało się **Państwowe Gospodarstwo Rolne**. Stały tu budynki gospodarcze, w których przechowywano siano i zboże oraz trzymano zwierzęta gospodarskie - krowy i świnię. Zachował się też budynek **dawnej niemieckiej kuźni**. Obecnie miejscem spotkań we wsi jest ogólnodostępny **plac rekreacyjny**.

PGR, DZIKÓW

2/18

DALKÓW

Przypuszcza się, że nazwa miejscowości może pochodzić od słowa „daleko” oraz „wysokiego położenia na górach lub wzniesieniach”. Nie jest jasne, czy należy to rozumieć jako „daleko od czegoś” czy też „daleko z niej widać”. Miejscowość cieszyła się zainteresowaniem lokalnych miłośników „białego szaleństwa” – narciarzy, chodźiarzy, skoczków narciarskich. Podobno w miejscowości istniała skocznia narciarska. Mieszkańcy potrafili także zaprowadzić do pomnika narciarki, która zginęła w okolicach wsi. We wsi zachował się pałac i jego zabudowania. Przed wojną był tu także kościół ewangelicki, który nie przetrwał wojny, plebania oraz szkoła. **Zabytkowy pałac** w Dalkowie wybudowany pod koniec XVI wieku. Otoczony jest malowniczym parkiem, w którym do dziś rosną stare buki, dęby i lipy. Przez stulecia zmieniali się właściciele majątku, a po zakończeniu II wojny światowej pałac został siedzibą **PGR**. W tym czasie w budynku znajdowały się biura i mieszkania. Dzisiaj majątek jest w rękach prywatnych. Oprócz samego budynku pałacu zachowały się m.in. wozownia, stodoły, stajnie, szklarnie, obory i cielećniki. Obecny właściciel pałacu mieszka w przedwojennym domu pałacowego ogrodnika, w którym w czasie PGR mieszkał kierownik. Na terenie majątku istniała również lodownia. Obecnie ma status zabytku, jednak jest używana jako chłodnia w czasie gminnych wydarzeń. W niewielkiej odległości od pałacu znajduje się dawna **wieża rycerska**, która obecnie stanowi własność prywatną. Przy wjeździe do Dalkowa zachowały się ruiny cmentarza ewangelickiego użytkowanego do czasów II wojny światowej. Do dziś zachował się jeden nagrobek. Na obrzeżach

3/18

wsi można wspiąć się na **Dalkowskie Wzgórze**, jedno z najwyższych w okolicy (217 m. n.p.m.), będące częścią znanych turystom Wzgórz Dalkowskich. W okolicznych lasach można znaleźć także ślady lokalnej historii: przedwojenny **obelisk upamiętniający tragiczną śmierć Karoliny von Liberman**, która zginęła w tragicznym wypadku narciarskim. Niedaleko obelisku znajdują się **ruiny dawnej restauracji Berghaus**, przy której przed II wojną światową funkcjonował taras saneczkowy i trasy narciarskie.

PGR, DALKÓW

4/18

„ Pracowałem na stanowisku mechanizatora. Byłem odpowiedzialny za sprzęt rolniczy i po części za ludzi, którzy go obsługiwali. Wykonywałem naprawy bieżące sprzętu, większe naprawy kierowałem do warsztatów naprawczych. Wyjeżdżałem w pole gdzie pracowali ludzie, sprawdzałem maszyny/sprzęt, z których korzystali, rozliczałem zużyte paliwo według ustalonych norm.”

CMENTARZ EWANGELICKI, DALKÓW

35

GAWORZYCE

Gaworzyce to siedziba gminy. **W Gaworzycach nigdy nie istniał PGR**, był to SKR, czyli Spółdzielnia Kółek Rolniczych. We wsi znajduje się zabytkowy XVII-wieczny pałac, który obecnie jest siedzibą **Urzędu Gminy i Gminnego Ośrodka Kultury i Biblioteki w Gaworzycach**. Jego charakterystyczną cechą jest wewnętrzny kwadratowy dziedziniec. Od chwili powstania aż do końca II wojny światowej pełnił funkcję mieszkalną.

„ Po wojnie w pałacu była szkoła podstawowa, a gdy ją przeniesiono mieszkali tam rodziny. W drugiej części pałacu GS [Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska] miał magazyny, gdzie składowano nawozy i inne towary.”

5/18

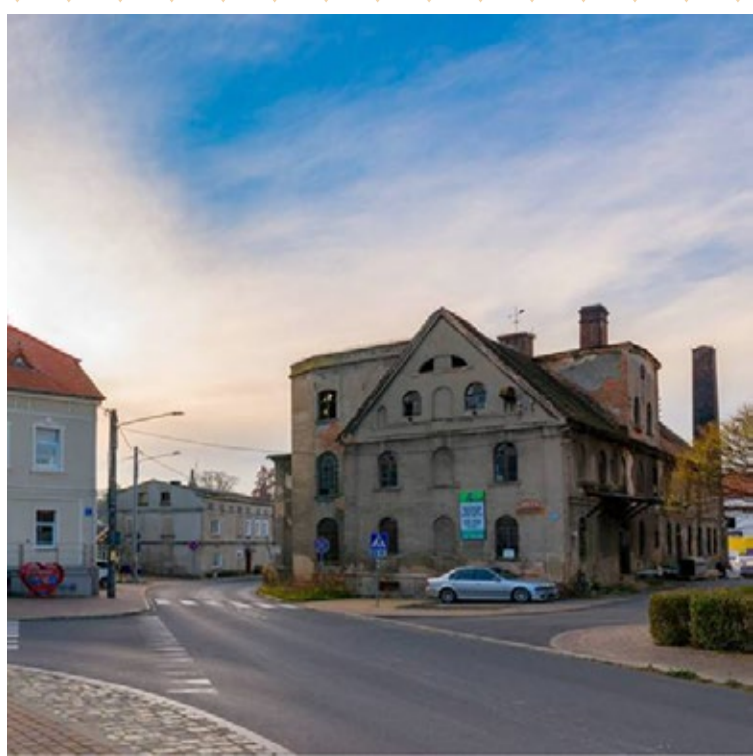
Za pałacem znajduje się **park**, w którym stoją **ławki zakochanych**. Wśród gaworzycyckich zabytków znajduje się budynek dawnej stacji kolejowej, a także dwa kościoły katolickie: **kościół pw. św. Barbary** wybudowany w XIV wieku w stylu gotyckim oraz **kościół pw. Matki Bożej Różańcowej**, zbudowany w XVIII wieku jako świątynia protestancka. Niedaleko kościoła pw. św. Barbary znajduje się XVIII-wieczny **grobowiec Rodziny Tschammerów** – założycieli majoratu z centrum w Gaworzycach. Obecnie we wsi znajduje się także **żłobek, przedszkole i szkoła podstawowa**, a przy niej boisko i skatepark. Jest tu także siedziba i remiza **Ochotniczej Straży Pożarnej**. W Gaworzycach jest także **harcówka**, będąca miejscem spotkań harcerzy z drużyny „Czarne Plomienie”.

PAŁAC, GAWORZYCE

41

6/18

GAWORZYCE

„ Gaworzyce to duża wieś, w której była kawiarnia, biblioteka, kino, dom kultury, boisko sportowe, basen kąpielowy. W niedziele i święta chodziło się obowiązkowo do kościoła. W soboty na zabawy taneczne. W niedzielę w domu kultury były dyskoteki. W pięknym parku można było pospacerować lub posiedzieć na ławeczce.”

„ Pracowałem 10 lat w PGR, ale ogólnie pracę wspominam bardzo dobrze.”

7/18

MAUZOLEUM RODZINY TSCHAMMERÓW I KOŚCIÓŁ ŚW. BARBARY, GAWORZYCE

43 45

„ Wieś tętniła życiem. W latach 70. w Gaworzycach było 200 numerów domów. Na każdym podwórku były zwierzęta konie, krowy, świnię, drób. Rano wszyscy gospodarze wzięli mleko do mleczarni rowerami, wózkami, konno. Inni domownicy wypędzali bydło na pastwiska. Do pracy w polu rolnicy wyjeżdżali jedni konno, inni już ciągnikami. Ruch na wsi był duży. W sobotę obowiązkowo (taki był nakaz urzędowy) wszyscy zamiatali ulice przed swoją posesją. Dziś wieś wygląda inaczej, dużo rolników skończyło działalność gospodarczą, gospodarstwa stoją puste, młodzi zaszli się w domach. Nastąpiła era komputerów, telefonów. W odwiedziny do znajomego trzeba się zapowiedzieć...”

8/18

GOSTYŃ

W **zabytkowym pałacu** w Gostyni funkcjonował PGR. Znajdowały się tam biura i świetlica wiejska. Piętro pałacu przeznaczone było na mieszkania prywatne pracowników PGR-u. Przed 1989 rokiem budynek został całkowicie rozebrany. Zachowały się jedynie budynki gospodarcze i dawny ewangelicki cmentarz.

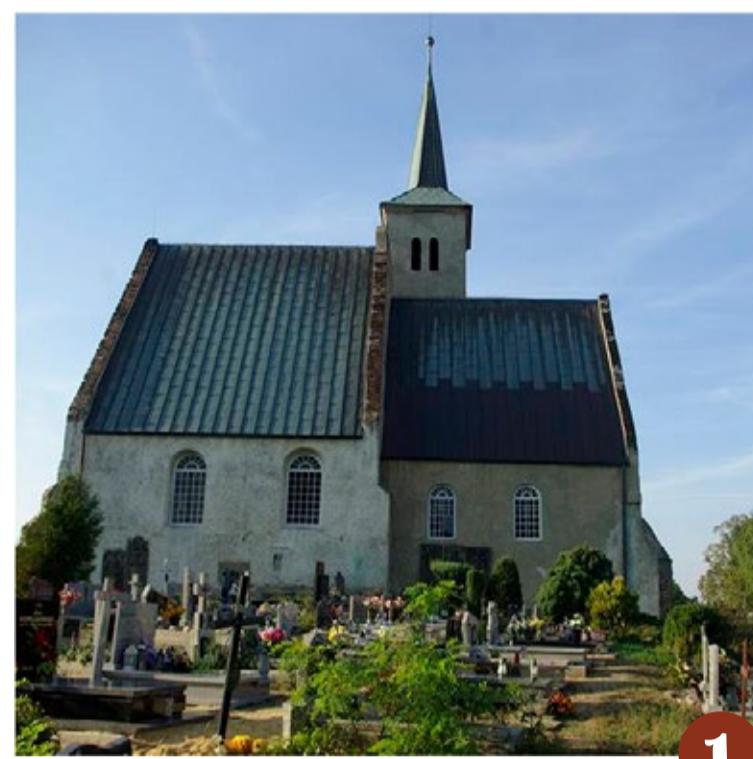

GOSTYŃ

„ Pałac był przepiękny, dużo ludzi w nim mieszkało. Był bardzo duży i ciężko by było o nim zapomnieć. Wszędzie były kwiaty, nawet na płocie. Przychodził ogrodnik i dbał o roślinność.”

9/18

Na obrzeżach Gostyni znajdują się dwa wzniesienia: **Góra Jajo**, dawniej Burgberg oraz **Kowalowa Góra**, dawniej Schmiedeberg. Obecnie w Gostyni znajduje się przystań rowerowa, ważne miejsce na rowerowym szlaku przez Wzgórze Dalkowskie. Miejscem lubianym przez młodszych (i starszych) mieszkańców miejscowości jest także niewielkie **bagienko** w lesie - miejsce, gdzie szczególnie latem przyjemnie spędza się czas na tonie natury.

KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA, KURÓW WIELKI

1

10/18

KURÓW WIELKI

Kurów Wielki nazywany jest także **Wsią Sympatyków Rowerowych** ze względu na zamiłowanie mieszkańców do jazdy rowerem. W miejscowości zachowały się zabudowania, w których kiedyś funkcjonował **PGR**. Dzisiaj jest to własność prywatna, w której znajduje się skup złomu, skład węgla oraz noclegi robotnicze. W Kurowie znajduje się też **kościół pw. św. Jana Chrzciciela**, czyli XV-wieczny, gotycki kościół, jeden z najstarszych zabytkowych budynków w Polsce. Obok kościoła jest dawny **niemiecki cmentarz**, wciąż użytkowany. Niedaleko za wsią wciąż można dostrzec ruiny **przedwojennego, niemieckiego szpitala**.

DAWNA KAMIENNA DROGA, SREM

9

11/18

ŚREM

XIX-wieczny **pałac** w Śremie do końca II wojny światowej stanowił prywatną własność niemieckich rodzin. Przed wojną we wsi znajdowała się **karczma** i piekarnia, a na wzgórzu stał wiatrak. Od 1945 roku do lat 70. XX wieku pałac wraz z folwarcznymi zabudowaniami wykorzystywano jako mieszkania dla pracowników **PGR-u**. Obecnie pałac jest w rękach prywatnych i popada w ruinę, a budynki gospodarcze są własnością gminy. Przez wieś biegnie stara, przedwojenna **kamienna droga**. W lesie zachowały się także pozostałości dawnego **cmentarza ewangelickiego**. We współczesnym Śremie można znaleźć nową **świetlicę wiejską, plac zabaw i siłownię plenerową**. Rolniczy charakter miejscowości podkreśla widok bel i **sнопków siana** na okolicznych polach, o których wspominali najmłodszy mieszkańcy miejscowości.

RUINY PAŁACU, SREM

7

12/18

SREM

„ Jedni pracownicy zaczynali dzień pracy od godziny 4:00 rano (obsługa krów dojnych). Pracownicy przy obsłudze świń (dowóz paszy) zaczęli od godziny 6:00. Pracownicy pracujący na polach od godziny 7:00. Kierownik gospodarczy na apelu porannym wydawał dyspozycje poszczególnym pracownikom, jakie mają prace do wykonania w danym dniu. Następnie przegląd ciągników, sprzętu, tankowanie paliwa – po czym następował wyjazd w pole.”

13/18

WIERZCHOWICE

To tutaj znajdowała się **główna siedziba Państwowych Gospodarstw Rolnych** na terenie obecnej gminy Gaworzyce. Mieściła się ona w barokowym **pałacu** otoczonym parkiem, położonym w oddaleniu od głównej drogi. Miejsce PGR organizował dla wszystkich dzieci kuligi, zabawy karnawałowe, choinki, a dla dorosłych obchody Dzień Kobiety czy dożynki. W czasach świetności PGR, pałac pełnił rozmaite funkcje: znajdowało się tam przedszkole, sala balowa, kuchnia i stołówka, mieszkania dyrektorów i kierowników, biura, kawiarnia z biblioteką oraz rozlewnia wody mineralnej.

PAŁAC, WIERZCHOWICE

13

„ Najlepiej wspominam atmosferę i koleżeństwo, jeśli ktoś potrzebował pomocy, zawsze ją otrzymywał.”

14/18

PGR, WIERZCHOWICE

„ W PGR-ze, w którym pracowałem gospodarstwo liczyło 350 ha. Było wysoko zmechanizowane w porównaniu do gospodarstw indywidualnych. Dysponując dobrym sprzętem, praca była szybciej wykonana na dużych arenach ziemi. Do dzisiejszego dnia serce mi się raduje jak wspominam efektywność wykonywanej pracy, poprzez prężnie działające PGR-y, zapewniające stałą pracę. Również miło wspominam jak stado 150 krów było pędzone na pastwisko... Na gospodarstwie pracowałem od dziecka, mam sentyment do zwierząt, np. koni, krów, bo te zwierzęta zawsze były w gospodarstwie mojego taty.”

15/18

W zabudowaniach folwarcznych należących do pałacu były stodoły, obory, cielećniki, stajnia, owczarnie, **kuźnia** i **spichlerz**. Obecnie pałac należy do prywatnych właścicieli. Przed wojną we wsi istniała jeszcze jedna kuźnia, **karczma, cegielnia i szkoła**. We wsi stoi **pomnik ku czci miejscowych ofiar I wojny światowej**. Dawny **cmentarz niemiecki** jest obecnie użytkowany przez kościół katolicki. Mieszkańcy mogą korzystać z nowo wybudowanej biblioteki i świetlicy wiejskiej, boiska, placu zabaw i siłowni zewnętrznej.

PGR, WITANOWICE

16/18

WITANOWICE

Nazwa miejscowości ma pochodzić od nazwy witać. Po raz pierwszy została wspomniana w roku 1295 w „Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego” w zlatynizowanej formie Witanowiczy. Do dzisiaj w Witanowicach zachował się XVIII-wieczny **pałac**, który w czasach PGR-ów użytkowany był jako mieszkania dla pracowników. W domu ogrodnika znajdowały się biura zakładu. Przed wojną, w zabudowaniach folwarcznych znajdowała się najnowocześniejsza w okolicy **obora** – wybudowana jako prezent urodzinowy właściciela pałacu dla swojej żony. W dobrze prosperującej wsi była też piekarnia, **gorzelnia** i kuźnia oraz cmentarz. Od upadku PGR-ów pałac znajduje się w rękach prywatnych, niszczyć z dnia na dzień, choć oprócz pałacu przetrwało też kilka obór, stodoł i pomieszczeń magazynowych. Obecnie we wsi znajduje się nowy **plac zabaw z siłownią zewnętrzną**.

PAŁAC, WITANOWICE

17/18

Edukator: Katarzyna Kamler, Justyna Szymańska
Grafika: Aleksandra Makuch
Konsultacje: Bożena Wojtczak
Fotografie: Anna Gomułka, Marcin Kopij, Joanna Kozakiewicz, Bożena Wojtczak
Materiał dostępny na licencji Licencja CC BY SA - Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0 Polska
Więcej informacji: www.pgr.etnograficzna.pl

ORGANIZATOR:

FINANSOWANIE:

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra”.

PARTNERZY:

PATRONAT:

Wydanie I, Warszawa 2023
ISBN 978-83-970211-0-5